

632

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FÖTITKÁR.

XIX. KÖTET. — 10. SZÁM.

SZENTKLÁRAY JENŐ L. TAG
EMLÉKEZETE.

IRTA

KARÁCSONYI JÁNOS

R. TAG.

(FELOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1926 OKTÓBER 25-ÉN TARTOTT
ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1926.

Pápa, 1926. Fõiskolai kõnyvnyomda.

Szentkláray Jenő emlékezete.

Felolvasta a M. Tud. Akadémiának 1926 október 25-én tartott
összes ülésén : **Karácsonyi János** r. tag.

Tekintetes Akadémia !

Bátya, bátya, mely az út Becsekerekére ?
Uram, uram, ez az út Becsekerekére !

Már ezen első, feljegyzett népdaltöredékünk is utal azon dúsgazdagon termő és reánk magyarokra mégis oly szomorú vidékre, amelyet a Temes folyó ágai öntöznek s amelyet a magyar már kétszer meghódított a nyugati művelődésnek, de önnön hibáján kívül kétszer el is vesztett.

A magyar benépesítette a vidéket már a XI. században ; tele hintette azt előbb apró falvakkal, egyházakkal. A XIV. században már erős várak, jeles városok, gyönyörű egyházak, népes iskolák mozdították itt elő az emberi lelkek vágyainak kielégítését. De aztán jött „a természet szerint való ellenség“, — mint a régi magyarok mondák — jött az oszmánli-török és hiába küzdöttek a Péterffyek, a Remetei Himfyek, Szeri Pósák, Csákyak, e vidék annyi más köznemeseivel együtt, hiába volt Kinizsy Pál ereje, hiába Losonczy István önfeláldozása, kiszorult a magyar szó a Temesközéről !

Még akkor is, midőn Temesvár keresztény kézre került s a török félhold a Balkánra szorult, sokáig elzárták a magyart hazájának ezen vérrrel és könnyel öntözött részétől. Eltörölték a régi Temesköz nevet, elnevezték azt Bánátnak s jöhetett oda német, francia, spanyol, lakhatott ott a rác és oláh seregestől, csak a magyarnak nem alapítottak falvakat, mégkevésbé városokat.

De amit a magyar nem tudott elérni fegyverrel, és könyörgéssel, elérte munkával, ésszel és tudománnyal ! Munkás

kezekre, tanult emberekre csak szükség volt e vidéken is. Ennélfogva a magyar is bejutott, eleintén csak szórványosan, a városokba és egyes falvakba, sőt 1790 után elfogyván Ausztriának pénze a németek, rácok és oláhok telepítésére, a magyarok is jók voltak egyes falvak benépesítésére és 1779-ben átvévén a magyar nemesség e vidék közigazgatását, ezer akadállyal küzködve, két ízben is megszakítatva, mégis megmutatta, hogy rendet, békét haladást tudott teremteni a Temes mentén jobban, mint bármily más nemzet!

A magyar nemzet ezen másodszori nagy munkájában, a magyar nemzet jogainak a Temesközön való helyreállításában nem erőszakkal, nem mások jogainak durva eltiprásával, hanem a tudomány fegyverével, finom, léleknevelő és lelket nyerő felvilágosítással félszázadon át élénk részt vett az a férfiú, akinek emlékét ezen, előtte oly kedves és drága helyen megújítjuk: Szentkláray Jenő!

* * *

Az 1699-iki karlócai békekötés szerint a Temesköz a török kezében maradt ugyan, de a Maros és a Tisza mellett eső várokat le kellett neki rombolnia. Ezzel ledőltek a régi Torontál megye főhelyének, Becsének tornyai és falai is!

De az idegen, nagy urak hiába határoztak ekként. A régi Becse oly alkalmas helyen fekszik, hogy más alakban csak feltámadt. Mivel a Tisza partja itt volt legalkalmasabb a hajók kikötésére és megrakására, jöttek ide hajósok, hajóácsok és egyéb mesteremberek, jöttek főleg 1716 után kereskedők, majd földművesek is. 1800 táján már annyira elszaporodtak a régi, most már Törökbecsének hívott város lakosai, hogy egy részük nem is a régi Becse határában, hanem a régi Aracsa község területén építette fel házeit. Egy ilyen Törökbecséhez tartozó, de tulajdonkép aracsai területen állott házban látott napvilágot 1843 január 21-én egy kis fiúcska, a később oly nagyra menendő, annyit tanuló, küzködő Szentkláray Jenő.

Oly vidéken született tehát e fiúcska, ahol akkoriban a magyarnak rettentő sokat kellett dolgoznia a megélhetéséért, küzdenie nyelvének, életének, vagyonának megőrzése végett. De

ezenfelül Szentkláraynak már gyermekkorában kellett szenvednie a nemzetiségek erőszakoskodásai és kegyetlenkedései miatt. Eletének hatodik évében járt, midőn szüleivel együtt menekülnie kellett házukból az irgalmatlan rácok elől és kis szive keserüséggel telt el, midőn a számüzetésből visszatérve megtudta, hogy kedves játszótársát, Péterkét, a vadrácok épen az ő házuk falához szúrva ölték meg.

A magyar szabadságharc leverése után, Szentkláray elvégezte az elemi iskolákat Törökbecsén, de szülei nem adták őt ipari pályára, mert atyja őt, mint hét testvére között a legidősebbet, tovább taníttatni akarta. Elvitte tehát őt a legközelebbi gimnáziumba, Nagybecskerekre.

Szentkláray éppen akkor kezdte a középiskolát, amidőn a németesítés legjobban dühöngött s így tanítói, a nagybecskereki kegyesrendiek őt is német könyvek tanulására, német előadások hallgatására szorították. Így volt kénytelen már 10—14 éves korában a német nyelvet elsajátítani. Mivel pedig Törökbecsén szerbek is laktak, az édes atyja pedig bunyevác származású volt, Szentkláray szerbül is beszélt már gyermekkora óta.

Ugy indult tehát Szentkláray életpályája, hogy belőle csak valami német beamter vagy egyik-másik, többnyelvű, délvidéki községben jegyző lehetett volna, ha 1858-ban szülei arra nem határozzák el magukat, hogy szép tehetségű fiukat Szegedre viszik. Nagybecskereken akkor még csak négy osztályú, kis gimnázium volt, tehát vagy Szegedre, vagy Temesvárra kellett vinni az olyan fiút, akit tovább taníttatni akartak. Szentkláray atyjának azonban, mint gabonakereskedőnek, inkább Szegeddel voltak összeköttetései s ezenkívül akkoriban Szeged megközelítése hajón sokkal könnyebb és olcsóbb volt, mint a távol eső Temesváré. Ez okozta, hogy atyja őt a szegedi gimnáziumba vitte.

Az a két esztendő, amit Szentkláray mint 15—16 éves ifjú Szegeden töltött, döntő volt egész életére!

Itt, a kegyesrendűek szegedi nagy gimnáziumában tanítottak akkor Csaplár Benedek, később akadémiaink tagja, Somhegyi Ferenc, Horváth Cirill, a későbbi jeles bölcselel és egyetemi tanár. Csaplár és Horváth egyaránt szerettek foglal-

kozni az ifjúsággal s a magyar nyelv ápolását és az önképzést különösen szívükre kötötték. Somhegyit az ő lelkes előadásai miatt éppen akkor mintegy száműzték Pestről, de természetesen Szegeden is előtárta az ifjúságnak a világtörténetből levonható tanuságokat. Ezeknek előadásai, buzdításai ragadták meg annyira az ifjú Szentkláray lelkét, hogy szívvlelélekkel, egy egész életre a magyar nemzet szolgálatába szegődött, azt tartván ő is Petőfivel:

Ha nem születtem volna is magyarnak.
E néphez állanék én,
Mert elhagyott, mert legelhagyottabb
Minden nép közt a föld kerekén!

A magyar nemzeti irodalom szeretete Szentkláraynál nem állott meg az üres szavaknál, egy pár szép vers betanulásánál. Ő már ifjú korában dolgozni akart és dolgozott a magyar művelődés fellendítésére. Ezért ő, a 16 éves ifjú vállalta a szegedi deákok közt megalakult Önképzőkörnek jegyzői teendőit s az Önképzőkörtől kiadott „Reményvirágok“ című füzetekbe verseket és elbeszéléseket írt.

Ha Szegeden maradhatott volna Szentkláray, korán mutatkozó vonzalma a szépirodalom és az ujságírás iránt, talán állandóan a magyar szépirói vagy ujságírói pályára vezeti őt, de az isteni gondviselés másként intézkedett! Szentkláray szülei elszegényedtek, az ő további tanítására többé nem áldozhattak s különben is hét gyermekük közül egyet Isten szolgálatára szántak. Nem csoda tehát, ha azt kívánták legidősebb fiuktól, Jenőtől, hogy lépjen be a csanádi egyházmegye növendékpapjai közé, mert ezek a VII. gimnáziumi osztálytól kezdve ingyenes eltartásban részesültek. — Szentkláray, mint engedelmes, jó fiú, engedett a szülők óhajtásának, jelentkezett Temesvárott a csanádegyházmegyei hatóságnál, ez pedig őt, mivel trilinguista volt, azaz a csanádi egyházmegyében használatos magyar, német és rác nyelveket beszélte, szívesen befogadta őt növendékpapjai közé. Így került Szentkláray 1860 október havában Temesvárra.

Más időben talán Temesvárott, a német hivatalnokoktól ellepett, túlnyomó részben német lakosságú városban hamar kiirtották volna Szentkláray szívéből a magyar irodalom iránt

érett lelkesedést, de mikor ő Temesvárra került, ott is magyar világ támadt. Temesvár is ujjongó lelkesedéssel fogadta az alkotmányos élet visszatérését ígérő 1860-ik októberi diplomát. Itt is új, magyar érzelmű tisztviselőket választottak s az ifjúság nevelői sem törtek többé a magyar ifjak jogai és érzése ellen.

Mindamellett Szentkláray Temesvárott, tanulmányai előhaladtával kezdte abbagyni a szépirodalommal való foglalkozást. Fogékony lelkét megkapták a bölcséletnek, különösen a logikai és esztetikai részeknek igazságai, majd a hitvédelemnek fenséges tételei és mint maga írja 1868-iki levelében, kijózanodott a túlzott, fellengős, egész a kábulásig menő ábrándozásokból. Mintegy búcsúzásul megírta „Almandina“ c. keleti elbeszélését, s azt első irodalmi zsengéjeként a Katholikus Hetilapban 1864-ben közre is adta, de azután más tanulmányokra tért át.

A bölcselletei és hittudományi téren is érezte azonban a kölcsönös támogatás szükségét s azért sok kérés, könyörgés által kivitte, hogy 1864-ben papnövendéktársaival megalakíthassa a Gyakorló-Iskolát. A jó Isten adott mellé lelkes és tehetséges osztálytársakat, mint Ortvay Tivadart, később akadémiánk egyik jeles tagját, dr. Engelsz Jánost, később Dante Divina comediájának fordítóját, Oltványi Gáspárt és másokat. Ezek oly örömmel és szeretettel csoportosultak körülötte, hogy az egyházi hatóságtól csupán Gyakorló-Iskolának tervezett Önképzőkör valóságban Magyar Gyakorló-Iskolává vált s idők folyamán több jeles, külföldi mű magyarra átültetésével hasznos szolgálatokat tett a magyar művelt közönségnek.

Mily komolyan fogta fel Szentkláray az önképzés szükséges voltát, mutatja az, hogy szabad idejét is jeles, külföldi művek olvasására és fordítására használta fel. Balmes Jakab spanyol írónak akkoriban nagy feltűnést keltő művét: „Levelek egy kétkedőhöz“ címűt csak úgy olvashatta, természetesen német fordításban, hogy egyik tanárától elkérte szobája kulcsát s míg tanára ebédelt vagy vacsorált, annak szobájában tanulmányozta e jeles művet. Nem csupán olvasta, hanem annyira megszerette, hogy azt magyarra fordította s

barátjai segítségével 1865-ben Szegeden ki is nyomatta. A magyar katolikusok akkori napilapja, az „Idők tanuja“ kedvezően fogadta a fiatal növendékpap ezen fordítását és felkérvén őt temesvári tudósítójának, Szentklárayt méginkább a kath. magyar irodalom munkásává tette.

Ily tanulmányok és irodalmi kísérletek után elkövetkezett az idő, hogy a közéleti pályára lépjen. 1866 jul. 20-án pappá szentelték őt, aug. 12-én Szent Klára szűz ünnepén szülőföldjén elmondotta első miséjét s elment első állomására, Steierlakra, Oravica mellé segédlelkésznek.

Nehéz munka várt itt az ifjú papra. Csupa német és cseh bányászok közé került, német és cseh nyelven kellett szentbeszédeket tartania s a magyart felejténie. Esztetikai tanulmányai azonban felülemelték őt a hétköznapi élet bajai fölé. Alföldi, hegyet addig nem látott lelkét megragadták, elbűvölték az oravica-, resica-vidéki hegyek-völgyek szépségei és ő ahelyett, hogy elkeseredett volna, leírta e vidék szépségeit, megfigyelte az odatelepített különböző népek szokásait. A hegy- és néprajzi leírások annyira sikerültek, hogy a magyar katolikusok legelső irodalmi egyesülete, a Szent István Társulat 1868-ban „Tanulmányok a délmagyarországi hegyvidéki nép életéből“ néven szívesen közzétette.

Örömmel foglalkozott ezenkívül Szentkláray a népnevelés ügyével is s az akkori, nevelésügyi lapokban közzétett cikkelyeivel magára vonván az egyházmegyei hatóság figyelmét, második állomása 1867-ben Temesvár lőn. Itt érte őt a magyar alkotmány teljes helyreállítása, I. Ferenc József megkoronázása s a magyar kormány abbéli intézkedése, hogy akik az alsófokú középiskolában tanítani akarnak, képességeiket az úgynevezett paedagogiumi vizsgálattal igazolják.

Szentkláray ezt az idők jelének vette, s hogy a magyar nemzettel való egybeforradását külsőleg is megmutassa, nevét, Nédicset, Szentklárayra változtatta. E név kiválasztásában vezette őt először is az, hogy Szent-Klára ünnepén mondotta első miséjét, de vezette az is, hogy életét a magyar nép felvilágosítására akarta szentelni, már pedig a clara latin szó világos-t jelent.

Azután pedig jelentkezett a paedagogiumi vizsgálatra

s azt jó sikerrel letévé, 1868-ban az egyházmegyei hatóság beleegyezésével a kormány kinevezte őt a nagykikindai főelemi iskola igazgatójává és egyúttal az ott levő reáliskola tanárává.

Ha Nagyikindán marad Szentkláray, akkor bölcséleti és nevelésügyi íróvá lesz, annyira igyekezett a tanítóság tekintélyét előmozdítani, őket a népnevelés szükségéről, fontosságáról meggyőzni.

De mivel a temesvári főgimnázium VII. és VIII. osztályához a csanádi egyházmegye volt köteles tanárokat alkalmazni s az egyházmegye papjai közt nem sok akadt, akinek a tanári élethez kedve lett volna, az egyházmegyei hatóság 1869 nyarán kénytelen volt Szentklárayt megint Temesvárra rendelni s itt a temesvári főgimnáziumban őt a latin nyelv, a történelem, földrajz és bölcsélet előadásával megbizni.

Szentkláray e téren is megállta a sarat. Hogy a magyar ifjúságnak a klasszikus latinság elsajátításában segítségére legyen, Cicero egyik beszédét értelmező könyvet adott ki. (Cicero beszéde Manilius törvényjavaslata mellett. Temesvár, 1870.) Folytatta bölcséleti tanulmányait is s bizonyára sok jeles művet alkotott volna paedagogiai és bölcséleti téren is, ha máshová nem hívja egyik, nála talán még tehetségesebb, de mindenesetre még szorgalmasabb osztálytársa, az ő „kedves Tibus“-a, Ortvai Tivadar.

E fiatal pap akkor a lugosi főgimnáziumnál volt tanár s mindenképen arra törekedett, hogy a délmagyarországi művelt közönségben a magyar nemzet multja és irodalma iránt érdeklődést keltsen. Már 1868-ban, midőn Szentkláray még Kikindán működött, felszólította Szentklárayt arra, hogy a délmagyarországi írók életrajzainak elkészítésében munkatársa legyen. Ez a vállalat ugyan abbanmaradt, de 1869-ben Szentkláray áttétetvén a temesvári főgimnázium mellé, ez Ortvait új, hasznosabb vállalkozásra ösztönözte. Rábeszélte, hogy indítsák meg az Adattárt Csanádegyházmegye hajdanához és jelenéhez. Nagy vállalkozás volt ez akkoriban, mikor még a Győri Régészeti és Történelmi Füzetek is megszűntek, mikor a Magyar Történelmi Társulat is csak vékony füzetekben tudta közölni tagjainak dolgozatait!

A két fiatal papban azonban akkora lelkesedés dolgozott szűkebb hazájuk múltjának felderítésére, annyira nem kiméltek semmi áldozatot, semmi fáradságot, hogy az Adattár kiadásához, sőt azt mondhatjuk megírásához hozzáfogtak. Abban reménykedtek, hogy akit nem érdekel egyházmegyénk multja, érdekelni fogja annak jelene s így lesz elég előfizetőjük, lesz miből a nyomtatás költségeit kifizetniök. Bár e reményükben csalatkoztak, bár a hátralékos előfizetőkre mindig panaszkodniok kellett, három és fél évig folytatták a küzdelmet. Szentkláray maga, azonkívül, hogy szorgalmasan feljegyeztette a füzetek végén az 1871—74. évek nevezetesebb s Délmagyarországot érintő eseményeit, 31 délvidéki lelkészség történetét állította össze. Reánehezedett a szedés javítása is s bár ez, kivált a latin okleveleknél, sok vesződséggel járt, Szentklárayra nagy haszonnal járt, mert így kénytelen volt Ortvainak nagy történeti jártassággal s az addig megjelent magyar történeti művek felhasználásával készült értekezéseit átolvasni. Tulajdonkép csak ekkor kezdette jobban ismerni a magyar történetírás forrásait, rejtélyeit, ekkor kezdett érdeklődni a nagy események színhelyei, épületei iránt, sőt Ortvai kedvéért a gyulafehérvári levéltárban kutatgatni is kezdett.

Ez az érdeklődés a magyar nemzet multja iránt, ösztönözte őt, hogy Temesvármegye akkoriban kinevezett, nagyműveltségű főispánjának vezetése alatt csatlakozzék azon mozgalomhoz, amely a Délmagyarországi Régészeti és Történelmi Társulat megalapítását célozta. Ormosnak tekintélye és felhívása csakugyan nagy segítség volt e társulat létesítésében, de az is igaz, hogy Szentkláray a titkári teendő elvállalásával legtöbb időt szentelt annak fellendítéséhez. Ő tartotta e Társulatban az első felolvasást is „Észrevételek Temesvár physiognomiájának magyarosításához történelmi és régészeti alapon“ címmel. Már e dolgozatában megmutatta, hogy kellő figyelemmel van a később idetelepedett nemzetek munkálkodása iránt és védelmezve a magyar nemzet történeti jogait, nem akar más nemzetek vesztére törni.

Igy indult meg Szentkláray a magyar történetírói pályán és mégis négy esztendő mulva abbahagyta azt!

1873 elején meghalt az ő nagy jötevője és atyai barátja,

Bizog Károly törökbecsei plebános. Szentkláray mint növendék-pap gyakran megfordult a törökbecsei kegyurak házában s azok egyikével-másikával ifjúkori barátságot is kötött. Nem volt tehát nehéz a törökbecsei plebániára magát jelöltetnie.

De előbb föl kellett adnia önönmagának azt a kérdést, mi lesz a szépen megindult tudományos működésből, ha ő egy vidéki városkába költözik?

De ha fel is adta magának a kérdést, ha be is látta, hogy távol a könyvtáraktól, tudományos köröktől, történetírói működést nem fejthet ki, egyrészt családi körülményei, másrészt az a nemes nagyravágyás, hogy szülővárosa haladását tőle telhetőleg előmozdítsa, csak arra birták őt, hogy a törökbecsei plebánia elnyerésére mindent megtegyen.

El is nyerte e javadalmat és 1873 aug. 12-én, megint Szent Klára napján beiktatták őt abba.

Tudományos szempontból ennek első következménye lett az „Adattár“ megszűnése. Szentkláray ott, Törökbecsén nem járhatott utána a füzetek pontos összeállításának és nyomtatásának, Ortvai pedig kineveztetvén előbb a Nemzeti Múzeum segédörévé, majd pozsonyi jogakadémiai tanárrá, szintén eltávozott Temesvár környékéről. 1874 elején tehát vékonyabbak lettek az Adattár füzetei, junius végén pedig végleg megszűntek, annál is inkább, mert a távollevő szerkesztőknek nem volt módjukban a hátralékosokat sürgetni, az előfizetéseket beszédni.

Szentkláray tehát elkedvetlenedvén, abba hagyta a történetírói munkálkodást és régi, kedves tárgyát, a bölcseletet vette elő. 1875 okt. 25-én Szepessy Imre és Tély Iván budapesti egyetemi tanárok előtt letette a bölcseleti doktorátusi vizsgálatot s még ez évben kinyomatta doktori értekezését a tér és idő filozófiájáról.

Csalódott azonban Szentkláray, ha azt gondolta, hogy a magyar nemzet multjától könnyen el tud szakadni! Sokat sétált ő a törökbecsei vár romjai mellett, de különösen hatottak rá a közelben eső aracsai monostor romjai. Az egész csanádi egyházmegye egykori épületei közül ezek a legnagyobbak és még romjaikban is hirdetik azt a hatalmas vallási és nemzeti érzést, amely Istennek ily hajlékot emelt.

Aki a szépért annyira rajongott, aki a bölcsélet igazságai iránt is érdeklődött, nem állhatott lustán, tehetetlenül ily nemzeti és vallási emlékek mellett! Annak csak alkalom kellett, hogy keblében a magyar nemzet multjának szeretete újra fellobbanjon és önfeláldozó munkásságra serkenjen.

Az alkalom nem sokára megjött!

Temesköz lakossága, különösen pedig annak magyarsága ezidőtájt várta százéves évfordulóját annak a békés, de nagy eseménynek, hogy Temes-, Torontál-, Krassó- és Szörény megyék területe a magyar közigazgatás alá jutott.

E százados évfordulónak állandó emléket is akart emelni s ilyenek tartotta azt, ha erre hivatott író egy könyvben megmutatja, mit tett e század alatt, 1779-től 1879-ig a magyar közigazgatás a temesi részek felvirágoztatására. E végből 1878 június 12-én a három vármegye Temesvárott értekezletet tartott. Az értekezleten jelenlevők tudták ugyan, hogy a három vármegye történetének megírásával Pesthy Frigyes foglalkozik, de azt is tudták, hogy épen óriási adathalmaza miatt nem leszen készen 1879 jun. 6-ra s azért az őket közelebből érdeklő száz év történetének megírásával Szentklárayt bízták meg.

A megtisztelő megbízás úgyszólván új életet öntött Szentkláray-ba. Visszavezette őt a magyar történetíráshoz s annak hű munkásává tette élete fogytáig. Rögtön nekilátott a levéltárak átkutatásának. Felment Bécsbe, heteket töltött Budapesten, Temesvárt, átkutatott több, vidéki levéltárat is és bár 1879-ben a szegedi rettenetes árvíz miatt az országos nagy ünnepek elmaradtak, Szentkláray csakugyan állandó emléket emelt a visszacsatolás százados évfordulójának, mert Temesvárott megjelent nagy művéből „Száz év Dél-Magyarország történetéből“ az I. k. I. füzete. Hatalmas, 15 ivre terjedő és 3 értékes térképpel felszerelt mű volt mindjárt az első füzet s utána még két ilyen következett, telve új, meg új levéltári adatokra támaszkodó felderítésekkel, úgy hogy e művéért méltán fordult feléje a M. Tudományos Akadémia figyelme s 1882 jun. 1-én őt a II. o. levelező tagjai közé választotta.

Sajnos az első felbuzdulás lanyhultával és a rossz gazdasági évek miatt az előfizetők elmaradoztak és így Szent-

kláray nem volt képes e nagy művét egész terjedelmében ki-nyomatni, de kutatásai, gyűjtései nem veszték kárba, mert Szentkláray gyűjtött adatait később felhasználta és sok derék, Akadémiánktól kiadott értekezésében vissza-visszatért Dél-Magyarország XVIII. és XIX. századi történetéhez. Erre vonatkoznak „Gróf Nicskey Kristóf élete“, „Az oláhok költözése Dél-Magyarországon a XVIII. században“, „Merey Claudius kormányzása a temesi bánságban“, „Debreczeni Bárány Ágoston emlékezete“ című felolvasásai. Majd megírván a 1910—11-ben a vármegyei monographiai vállalat részére Temesmegye és Temesvár város történeteit, ezekbe is sokat beleszőtt régi kutatásainak eredményéből.

A 100 év történetének megírásakor nagyon sokat kellett foglalkoznia Szentkláraynak a Magyarországon lakó szerbek multjával is. Ez készítette őt, hogy túlzó szerbek állításaival szemben levéltári kutatásokkal keresse a valót. S valóban 1880 táján erre alig volt alkalmasabb ember a magyar történet-írók között Szentkláraynál. Az ő anyanyelve nem volt ugyan szerb, anyja, Szalai Zsófia, a csantavéri származású magyar asszony nem is taníthatta őt másra, mint a magyarra, de szülőhelyének, Aracs-nak (a régi Aracsának) lakossága nagyobb-részt szerb volt, s így ő már gyermekkorában a cselédek-től, ismerősöktől megtanulta a szerb nyelvet s azon-kivül segédlelkész korában is köteles volt a szlávnyel-vekkel foglalkozni. Nem volt tehát nyelvi akadály annak, hogy a mesés gazdagságúaknak hirdetett szerb levéltárak őreivel, a szerb főpapokkal és szerzetesekkel érintkezésbe ne lépjen. Papi állása is alkalmassá tette őt arra, mert vele szemben a szerzetesek nem voltak bizalmatlanok. 1882 nyarán tehát elment Karlócára és a szerémségi monostorokba s átkutatva azok levéltárait, pontosan beszámolt róluk a ma-gyar tudós világnak. Kiábrándult ugyan a mesés hírekből, de másokat is kiábrándított.

Sokkal több és nevezetesebb adatokat talált ő a szer-bek történetére a bécsi udvari levéltárban Csernoevics Nenád történetére s ezek alapján már meg is akarta írni e borzalmas ember történetét. De mivel őt abban Smolka lengyel történetíró

megelőzte, legalább a rávonatköző fontos iratokat tette közzé egész terjedelmükben.

A szerbekre vonatkozó adatok gyűjtése közben támadt kedve arra, hogy a török-magyar háborúban annyira jelentős dunai hajóhadak történetét megírja, annyival is inkább, mert e sajkáshadak legénysége a XVI. századtól kezdve nagyobbrészt rácokból, illetőleg szerbekből állott.

Ez érdeklődését a szerb történeti kérdések iránt évtizedeken át megőrizte Szentkláray, miként azt a szerb monostoregyházak történeti emlékeiről szóló nagy tanulmánya és Radonics új adatait a magyar közönségnek bemutató 1910-iki értekezése mutatják.

Maga a szerb tudós világ is nagybecsülte Szentkláraynak a magyarországi szerbek történetére vonatkozó kutatásait, úgy hogy a szerb királyi Tudós Társaság már 1885-ben kültagjává választotta, az újvidéki „Maticza“ szerb, irodalmi Társulat pedig 1910-ben tiszteleti tagjai közé iktatta.

Minél jobban belemélyedt azonban Szentkláray történeti tanulmányaiba, annál jobban vágyódott olyan városba, ahol gazdag könyvtár és tudós férfiak köre lehetek segítségére. Már 1883-ban április 7-én képesíttette magát magántanárrá Magyarország újkori történetéből, talán azon titkos reményben, hogy valamelyik egyetemmel vagy jogakadémiával bíró városba juthat, de ez a reménye megcsalta. Azután szeretett volna Szegeden vagy Nagyváradon kerületi főigazgató lenni, annál is inkább, mert tudta, hogy mig Bonnaz Sándor püspök él, a saját egyházmegyéjében előléptetésre nem számíthat. A nagyváradi főigazgatói állást Trefort közoktatásügyi miniszter neki is ígérte, de meghalt, mielőtt ígétét beválthatta volna, utódjának pedig más választottjai voltak.

Igy tehát mégis csak egyházmegyéjében kellett várnia, mig a tudományos munkálkodásra alkalmasabb helyet nyerhet. Bonnaz Sándor 1889-ben meghalván, utóda Dessewffy Sándor készséggel elismerte Szentkláray érdemeit és mihelyt nála érdemesebbek sérelme nélkül tehetete, 1893-ban kinevezte őt csanádi kanonokká.

Igy került Szentkláray vissza abba a városba, ahol magyar történetírói pályáját megkezdette s ahol ő szeretett nemze-

tének javára legtöbbet tehetett. Itt mondotta ő el 1896-ban az ezredévi ünnepség alkalmával gyönyörű beszédét a magyar nemzet küldetéséről, itt írta meg, hogy szeretett egyházmegyéje multjára még több fényt derítsen, a csanádegyházmegyei főesperestségek és esperestségek történeti fejlődését és a csanádegyházmegyei plebániák történetét, sőt egyik nagyérdemű és szeretett osztálytársának, Szabó Ferenc eleméri plebánosnak kérésére arra is vállalkozott, hogy a magyarra fordított, 24 nagy kötetből álló Weiss-féle Világtörténetben a magyar nemzetnek külön sorokat szentel; évszázadokként ismertetvén abban nemzetünk zivataros multját. Lassankint 90 ivre terjedő „Magyarország története a legújabb korig“ című munka lett e vállalkozásból s bár Szentkláray új kutatásokra nem vállalkozott, mégis az új kutatások eredményeit szerencsésen összefoglalta, úgy hogy e mű nem csupán kellemes olvasmány, hanem egyszersmind a magyar történetírás akkori színvonalán álló.

Ezek után Szentkláray bátran azt mondhatta volna: Partra szállottam, bevonom vitorlám! De ő, a bölcselet doktora, bölcsen tudta, hogy ezren és ezren a szépirodalom és művészet iránt érdeklődnek s ha nem irányítják őket, a szépségekre vágyódó lelkek lidércfények után rohanva posványba jutnak.

Azért 1903-ban másik temesvári tagtársunkkal, Szabolcska Mihállyal együtt szépirodalmi és művészeti társaságot gyűjt egybe Temesvárott s a szép, nemzeti multról éneklő, imádkozni tanító Arany Jánosról neveztetni azt el. Ő lett annak elnöke, majd díszelnöke, megnyitó beszédeiben felemeli a lelkeket, értekezéseket tart a valódi szép törvényeiről, megírja a temesvári születésű Brocky Károly képiró életét, egyszóval mindent elkövet e társaságnak magyar, nemzeti szellemben való felvirágoztatására.

Nem csoda, ha ily áldozatos, fáradhatatlan s a magyar nemzet felemelésén dolgozó élet egész Dél-Magyarország tiszteletét, szeretetét vivta ki. A dél-magyarországi vagy az azzal szomszédos tudományos és művészeti társulatok mind siettek őt tiszteletbeii tagjaik sorába választani, szülőhelye: Aracs is 1916-ban azzal igyekezett magára egy kis fényt deríteni, hogy őt 1916-ban díszpolgárának választotta.

1917-ben már mint aranymisés pap egyháziilag is elérte a legmagasabb fokot, csanádi nagyprépost lett, pedig arra igazán nem gondolt, nem is számíthatott 1882-ben, amidőn Ócsanád romjain merengett.

Egy évvel utóbb jött Ausztria-Magyarország összeomlása, jött Temesvárra előbb a szerb megszállás, azután a román megszállás ezernyi bajokkal! Szentkláray nem félt, nem menekült s nem csüggedett! 80 éves korában még beállt a Temesvárt megindult „Egyházi Szemle“ folyóirat munkatársai közé. Megírta egyesek okulására II. Lipót magyar király leányának, a temesújfalusi templomban eltemetett Mária Annának életét és másokat is csak azzal biztatott, ha tanácsért hozzá fordultak: „dolgozni, dolgozni“! Mint történettudós és mint bölcselő nagyon jól tudta, hogy immár nem a fegyveres erőszak, nem a jogtiprás, nem a nyelv- és vagyonfosztás teszi nagyokká a nemzeteket, hanem a szorgalom, a munka, a jogtisztelet, a művelődés!

Igy halt meg 1925 október 12-én.

Míg a magyar nemzet gyönyörű multja és mostanig megőrzött nemeslelkűsége a Nédicsekből Szentkláraykat nevel, nem kell félnie az enyészettől!
